

BİR ÇOCUK İSTİSMARI FORMU OLARAK ÇOCUK EVLİLİKLERİ: KÜLTÜRE SİĞİNMANIN SINIRLARI

Hande SÖZER¹

ÖZ

Bu makale, Türkiye'de son dönemde çocuk evlilikleri konusunda artan hassasiyete rağmen çocuk evliliklerini bir çocuk istismarı formu olarak tanımada halen bir tereddüt olduğunu iddia eder. Söz konusu tereddüt, çocuk istismarı münferit bir meseleyken çocuk evliliklerinin kültürel bir gerçeklik olduğu varsayımından beslenir. Böylelikle, muğlak, statik ve tahayyüle dayalı bir kültür nosyonuna sığınan bazı kesimler çocuk evliliklerini aklamaya çalışır. Öte yandan çocuk evliliklerini eleştiren çalışmalar arasında da benzer bir kültür algısına sınımlabildiği görülür. Böylelikle, burada iddia ettiğim üzere, “kültür” çocuk evliliklerinde temel açıklayıcı (*explicans*) olarak sunulur ve kültürü çocuk evliliklerini açıklamada ve ciddiyetle ele almada bir başlangıç noktası (*explicandum*) olarak görmemizi engeller. Bu metin Türkiye'deki akademik ve toplumsal tartışmalarda çocuk evliliklerini açıklama için kültür kavramının kullanılma şekillerini inceler ve mevcut tartışmaları Kültürel Antropoloji'nin evrenselcilik ya da kültürel görecelilik ikiliğine eleştirisi ekseninde değerlendirir. Metnin son kısmında da Türkiye'de çocuk evliliklerini “kültür” ile açıklamanın kimler için, hangi koşullarda, ne şekilde ve hangi etkiye neden olacak şekilde yapıldığını sorgular.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Evlilikleri, Kültür, Evrenselcilik – Kültürel Görecelilik Tartışması, Kültürel Antropoloji

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Kampüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Programı

CHILD MARRIAGES AS A FORM OF CHILD ABUSE: THE LIMITS OF HAVING RECOURSE TO CULTURE

ABSTRACT

This article claims that in Turkey the hesitation in recognizing child marriages as child abuse still prevails despite recently increased sensitivity against them. Such hesitation builds upon the false presumption that child marriage is a cultural practice while child abuse is an isolated one. Such false affiliation of child marriages with an ambiguous, static and imaginary culture notion used for justifying them by some. Yet, unfortunately, even some critical studies on child marriages rely on a similar notion of culture. As I argue here, such perception of culture is false and the act of presenting culture as the central explanatory (*explicans*) for child marriages hinders any attempt to explain (*explicandum*) them. This text examine the academic and other discussions within the framework of universalism vs. cultural relativism debate for understanding for whom, under which circumstances, how and with what effects the “culture” notion is used for explaining child marriages.

Keywords: Child Marriages, Culture, Universalism Vs Cultural Relativism Debate, Cultural Anthropology

1. GİRİŞ

2014 yılının yaz aylarında Suriyeli mültecilerin görünürlüğü ve görünmezliği üzerine yaptığım saha araştırmasının Gaziantep’te geçen kilit görüşmelerinden birinde görüşmecinin bir cümlesi ve ima ettikleri zihnimde çakılı kalmıştı: “ama biliyorsunuz, bizde önemli olan yaş değil rüştür.” Cümle o dönemde Suriyeli mültecilerle ilgilenen İslami referanslı bir STK’nın orta düzey yöneticisi tarafından Suriyelilerin yaşadıkları çocuk evliliklerine olumsuz yaklaştığımı söylediğimde, düzeltme maksadıyla, sarf edilmişti. Görüşme sırasında görüşmecinin özgüveni ve belki de en önemlisi görüşünü mültecilere yardım eden bir kuruluşu temsil eden biri olarak söylemesi karşısında dehşete düşmüştüm. Zira görüşmecim de bu tip evliliklere sadece prensipte olumlu bakmadığını, bu tip evliliklere “hayır işlemek” için kendisinin de aracı olageldiğini eklemiştir. Duyduğum dehşetin etkisi hiç de azalmamışken 2016 yılında kendimi alanında tanınmış bir Antropologla bir kongre dönüşü aynı uçağı beklerken aynı konuda sohbet ederken buldum. Sohbet esnasında konu o günlerde gündemde olan “istismar edilen çocukların failleri ile evlenmesi” hakkında yasa tasarısına gelmişti. Habere tepkimi yersiz bulmuştu ve soruyordu: “İslam’ın egemen olduğu kültürlerde biliyorsun böyle. Antropolojinin temeli kültürel farklara saygı değil mi?”

Meseleye duygusal olarak değil de kasıtlı bir mesafeye bakmaya kendini zorlayan bir araştırmacı iki anekdotta da ortak iddiayı ve bu iddianın etkilerini kolaylıkla tespit edebilir: İki görüşmecim de İslami anlayışın evlilik ehliyeti ile ilgili yaklaşımının mevcut uluslararası hukuk normlarıyla uyumsuzluğunu belirtir. İki anekdot da aynı temalar etrafında seyredir: çocukluk kavramının tartışmaya açılması, Batı-merkezli uluslararası hukuk normlarına göre net olarak tanımlanan çocukluk-yetişkinlik hududuna meydan okuma ve bu hududu yeniden çizme derdi; bu yeniden çizme teşebbüsünde Batı-merkezci-evrenselci ve İslamcı-kültürel görececi ikiliğinin kurulması ile çocuk evliliklerinde “kültür”ün Batı-merkezli görüşte eleştirilmesi gereken İslamcı yaklaşımda ise onaylanması gereken bir unsur olarak sunulmasıdır. Bu makalenin derdi, akademik açıdan, kültür kavramının çocuk evliliklerini anlamada temel açıklayıcı olarak sunulmasının eleştirisidir. Çünkü kültür kavramını açıklama çabasının son noktası olarak koymak çocuk evliliği meselesinin gerçekte işleyişini anlama imkânımızı ve dolaylı

olarak da başarılı müdahalelerde bulunma olanağını engeller. Oysa ki, çocuk evliliklerini anlamada kültür ancak bir başlangıç noktası olabilir.

Makale, ilk olarak, çocuk evliliğine ilişkin akademik tartışmalarda çocuk evliliğini açıkça ve net olarak çocuğun istismarı olarak görülmesi gerektiğini savunan literatüre eklenir ve Türkiye özelinde bu bağlantının kurulmasındaki müteredditliğin altını çizer. İkinci bölüm, çocuk evliliklerinin bir çocuk istismarı formu olarak görülmesine en büyük engelin çocuk evliliklerini “kültürel bir pratik” olarak görmek olduğunu tespit eder ve bu yaklaşımı Antropoloji’den gelen kültür kavramına ilişkin eleştirel tartışmalar ışığında sorgular. Üçüncü bölümde ise Türkiye’deki çocuk evliliği tartışmalarında kültür kavramının kim tarafından, kime istinaden, ne şekillerde kullanıldığını ve bunun etkisini sorgular.

2. ÇOCUK EVLİLİKLERİNİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI: BİR SAĞLIK, HUKUK VE KÜLTÜR MESELESİ

Çocuk evliliği toplumsal ve/veya resmi olarak kabul gören bir evlilik sözleşmesine dahil olan, ancak partnerlerden en az birinin “çocuk” olduğu birlikteliklerdir. Uluslararası hukuk standartlarına göre bu birlikteliklerde taraflardan biri 18 yaşından küçüktür. Akademik ve siyasa literatüründe bu birliktelikler “çocuk evliliği” (bkz. Özçebe ve Biçer, 2013; Gök, 2016), “çocuk gelin” (Arslan, 2018), “erken evlilik,” ya da “pedogamy” gibi farklı şekillerde isimlendirilir. Beklendiği üzere, bu isimlendirmeler “temel problem”in nasıl tanımlandığı ve dolayısı ile çözüm önerileri ilgili ipucu verirler. Örneğin “çocuk gelin” terimi bu evliliklerde çocukların genellikle kızlar olduğunun altını çizerken (Orçan ve Kar, 2008; Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012) kız çocuklarının güçlendirilmesini önerir. Diğer bir terim olan “erken evlilik” söz konusu birlikteliklerde tarafların rıza verebilmesi için “erken” olduğu vurgusunu yaparken (bkz. Singh ve Samara, 1996; Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2014; Burcu, Yıldırım, Sırma ve Sanıyaman, 2015) akademik literatürden gelen padeogamy terimi ise bu tip çocukluk ile evliliğe şart olan tarafların rızası prensibi ile bağdaşmayacağını ve meşru olmayacağını savunarak çocuk evliliği terimini pedofiliye yakın olan pedogamy terimi ile değiştirir (bkz. van Coller, 2017). Bu iki isimlendirme iki farklı çözümü savunur: “erken evlilik” terimi evlilik yaşının ötelenmesine yönelik (örneğin zorunlu eğitim süresinin uzatılması, kız çocuklarının okullaştırılması) reformist çözümler

önerirken, “pedeogamy” terimi çocuk evliliklerinin meşruiyetini yitirmesini sağlamak için yasaklayıcı, radikal çözümleri savunur.

Literatürde çocuk evliliklerinin kavramsallaştırılma şekilleri de konuya ilişkin akademik yaklaşımın yanı sıra çözüm önerilerine ilişkin bilgi verir. İlk grup literatür çocuk evliliklerinin bu tip birlikteliklere girmiş çocuklar için çeşitli açılardan pratik etkilerine odaklanır. Özellikle çocuk evliliklerinin psikoloji (Soylu ve Ayaz, 2013; Eyüboğlu ve Eyüboğlu, 2018), genel sağlık (Karaşahin ve Ergün, 2010; Özçebe ve Biçer, 2013) ve toplumsal düzen (Bülent, 2015) açılarından olumsuz etkileri vurgulanır. Bu literatürün söz konusu olumsuz etkilerine yönelik bireysel bilgilendirmenin önemine değinir. Ancak, çocuk evliliklerinin olumsuz etkilerden özellikle evlilik ilişkisine girmiş ya da girme potansiyeli olan çocuğu haberdar etmek, çoğunlukla çocuğun sürece kontrolünün güçlüğü nedeniyle, kifayetsizdir ve belki de en önemlisi çocuk evlilikleri meselesine yönelik müdahale mekanizmalarını da bireyselleştirir. Fikrimce, çocuk evliliğine bireysel, tekil ve münferit bir problem olarak değil toplumsal mesele olarak bakmak şarttır (bkz. C. W. Mills, 2016).

İkinci grup literatür çocuk evliliklerine hukuki açıdan değerlendirir ve özellikle çocuk evliliklerini maruz gören yaklaşımda bulunan rıza kavramının problem teşkil ettiğini ifade eder (Aksoy, 2014; Mıhçıokur ve Akın, 2015). Esasında çocuk evliliklerine yönelik “geleneksel” algının silinmesinde en sistemli çabalar uluslararası hukuk düzenlemelerinden gelir. Örneğin evlilik bağında tarafların tam ve özgür rızalarının olabilmesi 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Madde 16’da ve 1964 tarihli Evliliğe Rıza, Asgari Evlilik Yaşı ve Evliliğin Kayıt Altına Alınması Konvansiyonu Madde 1’de, Kadına Karşı Tüm Ayrımcılık Formlarının Ortadan Kaldırılması Konvansiyonu Madde 16.1’de ifade edilir. 2016 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi de açıkça asgari evlilik yaşının 18 olması gerektiğini ifade eder. Bu literatürde hukuki düzenlemelerin yapılması ve geliştirilmesi dışında, mevcut yasal düzenlemeler en iyi şekilde yapılmış bile olsa, bu düzenlemelerin uygulanmasında yaşanan problemlerin altı çizilir. Oysa ki geliştirilen hukuk mekanizmaları en ideal şekliyle uygulandığında bile yetersiz kalabilir. Üstelik hukuk kuralları halihazırda var olan toplumsal zemine oturduğu için toplumsal zihniyet dönüşümünden bağımsız hukuki uygulamaların başarılı olma ihtimali düşüktür.

Son grup literatür çocuk evliliklerini kültürel bir mesele (Elmacı ve Melikşah, 2010; Aydemir, 2011; Kara 2015; Burcu, Yıldırım, Sırma ve Sanıyaman, 2015) olarak kurgular. Bu yaklaşım, diğer iki yaklaşımdan farklı olarak çocuk evliliğini bireysel değil kolektif bir mesele olarak görür ve toplumsal alanın önemini vurgular. Ancak bu toplumsal alan çoğunlukla, homojenleştirilmiş, kendinden menkul ve indirgenmiş bir “kültür” algısı ile ilişkilendirilir. Böylelikle bu çalışmaların çoğu kültürü temel açıklayıcı (*explicans*) olarak kurar, yani açıklamanın başlangıç noktası olarak değil bitiş noktası olarak görür. Çocuk evliliklerini böyle tahayyül edilmiş kültürel bir mesele olarak açıklanması sonuçta kültürel gruplarla ilgili aşırı genelleyici algıları besler ve çocuk evlilikleri meselesinin de detaylı incelenmesine engel olur.

Çocuk evliliklerine ilişkin yukarıda bahsettiğim akademik literatürün temel ortak noktası normatif duruşudur: Çoğu çalışma çocuk evliliğinin bir istismar formu olarak görülmesi gerektiğini ima eder, az sayıda da olsa çocuk evliliğinin çocuk istismarı olduğunu açık ve net olarak ifade eder (örneğin Yüksel ve Yüksel, 2014). Normatif yaklaşım çoğunlukla çocukluğa ilişkin evrenselci varsayımlardan beslenir. Nadir de olsa çocuk evliliklerine karşı normatif bir duruş sergileyip evrenselci olmayan, özellikle çocukluk algısında kültürel farkların önemini tanıyan çalışmalar da vardır. Örneğin Mikhail geleneksel olarak ifade edilen yaklaşımlardaki problemi tespit ederken bu yaklaşımlarda erken evliliğin kabul edilebilir, tercih edilebilir ve hatta kız çocuklarının “namus”larının korunmasında gerekli olarak görülmesi nedeni ile saygı duyulduğunu ve o nedenle çocuk istismarı olarak görülmediğini belirtir (Mikhail, 2002). Ancak yazar, diğer benzeri çalışmalardan farklı olarak çocuk evliliklerinin dondurulmuş ve homojen varsayılan bir kültür anlayışına bağlı olarak açıklamaktansa çocuk evliliklerinin saygı duyulabilir bir pratik olduğu algısının silinmeye çalışılması ve istismar kapsamında ele alınması gereğini savunur.

Makalenin, bu çalışmadan da yola çıkarak, sorduğu bir soru şudur: çocuk evliliklerine normatif bir karşı duruş getirebilen ama illa ki evrenselci olmayan bir pozisyon almak mümkün müdür? Yine aynı şekilde, çocuk evliliklerinde kültürün etkisini gören ama kültürü temel açıklayıcı olarak görmeyip araştırmanın başlangıç noktası olarak görebilen bir yaklaşım mümkün müdür? Makale, bu soruya cevap bulmak

adına, bir sonraki bölümde Türkiye'deki çocuk evliliklerine evrenselci ya da kültürel görececi ikiliğinden yaklaşan çalışmalara odaklanacak, daha sonraki bölümde ise bu ikiliğe Kültürel Antropoloji disiplininin getirdiği eleştiri ile ışık tutmaya çalışacaktır.

3. ÇOCUK EVLİLİĞİNİ KÜLTÜRLE AÇIKLAMAK: EVRENSELÇİ- KÜLTÜREL GÖRECECİ, BATI-MERKEZCİ-İSLAMCI İKİLİKLERİ

Girişte bahsettiğim iki anekdottaki ana noktalardan bir diğeri de kendini evrenselci olarak sunan ancak menşei itibariyle Batı kökenli yaklaşıma alternatif olarak kültüre ve spesifik olarak İslami kültüre dayalı bir şekilde çocukluk kavramını yeniden tanımlama ve çocukluk-yetişkinlik hattını belirleme çabasıdır. Ancak hem evrenselci (aslında Batı-merkezci) bakış açısında hem de kültürel görececi (bu durumda aslında İslamcı) bakış açısında çocuk evliliklerini kültüre dayanarak açıklamak, ilkinde yemek ikincisinde onamak maksadı ile de olsa, ortaktır. Makalenin bu bölümü söz konusu ikiliğin dolaşıma sokulma ve yeniden üretilme biçimlerini inceler.

İlk olarak, evrensel olduğu varsayılan ancak menşei itibariyle Batı-merkezli yaklaşıma göre çocuk ile yetişkini birbirinden ayırt etmenin yolu bireyin biyolojik olgunluğu değil gelişimsel kriter olarak görülen duygusal, zihinsel, bilişsel olgunluğun biraradılığı ve bütünlüğüdür (James ve James, 2012, s. 8-9). Bu gelişimsel kriter bireysel farklılıklara rağmen genelde 18 yaş ile sağlanıyor varsayılır (örneğin UNCRC 1989). Bu yaklaşım doğrultusunda çocuk evlilikleri hukuk alanında bir temel insan hakkı ihlali (CEDAW, 1979; De Silva De-Alwis, 2008; Gaffney-Rhys, 2011) ve insani yardım alanında ise olumsuz bir başa çıkma stratejisi (Girls Not Brides, 2018) olarak görülür.

Bu yaklaşımın yine aynı kampta akademik çalışmalardan eleştirisi yapılagelmiştir: Çocukluk kavramının tarihçesine bakıldığında evrenselci argümanın dayandığı kronolojik yaş ile belirlenen olgunluk kabulünün nispeten yeni olduğu görülür; geleneksel toplumlarda çocukluğun kronolojik yaş ile değil toplumsal bağımlılık (*social dependency*) düzeyi ile tanımlandığı bilinir. Özellikle Çocukluk Çalışmaları literatürü bu evrenselci yaklaşıma karşı şüphecidir: bu yaklaşım Avrupa merkezidir, dünya üzerindeki çocukların farklı sosyal-ekonomik durumlarına rağmen çocukluk deneyimlerini tekilleştirir (James ve James, 2012, s. 1-3), “çocuk” kategorisine bir öz atfeder ve yeknesaklaştırır (Caputo 2017).

Oysa “çoklu çocukluklar”ın (“*multiplicity of childhood*”) varlığı bilinir (Schwartzman, 2001) ve “çocukluğun kültürel politikası”nı anlamlandırmada bir yandan küresel siyasi iktisadi çerçeveye öte yandan yerel düzeyde görülen gündelik ilişkilere bakmak gerekir (Scheper-Hudges ve Sargent, 1998). Bunların ışığında bu makale şu soruya cevap arar: bütün bu eleştirileri de göz önüne alarak çocuk evliliği meselesine evrenselci olmayan, farklı çocukluk deneyimlerini tanıyan ama yine de çocuk evliliklerine eleştirel bakabilen bir yaklaşım getirebilme imkânı nedir?

İkinci olarak, İslamcı yaklaşım olarak kurulan yaklaşımda iddia edildiği üzere İslami prensiplere göre çocuk ile yetişkini birbirinden ayırmanın yolu belirlidir: buluş biyolojik olgunluktur ve medeni ve mali konularda eda ehliyeti için sadece buluş değil fikri olgunluk olarak da ifade edilen rüşt şarttır. Ancak buluşa eren bireylerin rüşt sahibi oldukları İslam hukukçuları tarafından kabul görebilir, hatta kız çocukları için buluşun alt ve üst sınırı 9 ile 15 yaş arası görülür (bkz Çolak, 2011, s.107). Bu şekliyle görüşmecilerin kastettiği kız çocukları için 9-15 yaş aralığında evlenebilmenin İslami prensiplere uygun olabileceğidir. Ancak İslami yaklaşım olarak görülen bu yaklaşımın eleştirisi yine aynı kampın içinden çıkabilir. Berrin Sönmez’in aşağıdaki ifadesi bu eleştirinin bir örneğidir:

“...[E]vlilik ve evliliğe dair usuller Kuran’da toplumların adetlerine bırakılmıştır. Evlilik sırasında kadına verilecek olan mehir prensibi dışındaki her şey “bil maruf” kavramıyla açıklanır ayette. Kavram, bilinen yani örfe uygun usullerle evliliğin gerçekleşmesini işaret eder. Kültüre, geleneğe aittir evlilik usulleri. Dine değil. Ve bugün din adına Arap kültürüyle adetleriyle evlilik usulleri dayatılıyor topluma. Evlilik yaşı belirtilmez Kuran’da. Bu nedenle evlilik yaşı için eski adetler değil günümüz hukuku bizim kültürümüzü oluşturur diyerek, kanuni yaş hadlerinin dine aykırı olmadığını açıkça söylemek gerekir” (Sönmez 2019).

Sönmez’in yorumunun ışığında düşünülmesi gereken meselelerden biri kültürel farklılıkları tanıyan ve önemseyen ancak bunları verili almadan anlamaya çalışan bir yaklaşımın nasıl geliştirilebileceğidir. Esasen Batı-merkezli yaklaşıma alternatif olduğu iddia edilen “İslami yaklaşım” da kültürü yeknesak, tarih-dışı (*ahistorical*), toplumsal, siyasal, ekonomik bağlamdan azade (*context-free*) olarak kurar. Ama aslında çocuk evliliklerine ilişkin İslam’ı referans aldığı iddia edilen bu yaklaşım çeşitli çeşitli İslami

kültürel ve alt-kültürel grupların yaklaşımları içimde sadece biridir ancak İslami yaklaşımın tek örneği olarak sunulur. Oysa ki, Tim Heaton erken evliliklere ilişkin olarak medeni hukuku İslami prensipleri şiar edinmiş Mısır, Ürdün ve Endonezya gibi ülkelerde yaptığı çalışmada dini grupların resmi doktrinleri ile gerçek inanış ve pratikleri arasında farklılaşma olabileceğine dikkat çeker (1996). Heaton incelediği ülkeler içinde farklı toplumsal, etnik ve coğrafi grupların birbirlerinden farklılaşmış ancak kendilerininkini doğru kabul eden İslam yorumlara bağlı olduğunu ifade eder (1996). Bu noktada soru sudur: Türkiye'deki çocuk evliliklerini incelerken kültürel alana önem veren ancak kültürü temel açıklayıcı olarak değil analizin başlangıç noktası olarak kuran bir yaklaşım oluşturmanın imkanı nedir?

Özetle girişteki anekdotlardan yola çıkarak bu bölümde bahsettiğim iki yaklaşım iki uç noktayı yansıtır: bir uçta evrensel olma iddiasında, insan haklarını savunan ve Batı merkezci bir noktadan çocuk evliliğini eleştiren yaklaşım, diğer uçta yereli savunma iddiasında, farklı kültürel yorumları özellikle de İslami anlayışı kabul etme iddiasıyla çocuk evliliğini olumlaysan yaklaşım. Bu metin, bu iki yaklaşımın ötesinde, kültürel farklılıklara ve tarihsel ve bağlamsal olarak çoklu çocukluk deneyimlerine kıymet veren ancak çocuk evliliklerine de kültür kavramını açıklamanın son noktası değil başlangıç noktası olarak alan bir yaklaşım geliştirebilme imkanını sorgular. Bu maksatla metin sonraki bölümde Kültürel Antropoloji disiplinine yönelerek disiplinin genel tartışmalarından evrenselcilik ve kültürel görecelilik ikiliğini ve bu ikiliğin çocuk evliliği meselesine yansımalarını ele alır.

4. KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ'NİN YAKLAŞIMI: EVRENSELÇİLİK VE KÜLTÜREL GÖRELİLİK ÖTESİNDE ÇOCUK EVLİLİĞİ

Kültürel Antropolojinin çocuk evliliği meselesine bakışı, kültürel görelilik veya evrenselcilik ikiliğine ilişkin sati, kadın sünneti, kadın cinayetleri gibi konularda yaptığı tartışmaların bir uzantısı olarak görülebilir. Antropoloji'de evrenselci yaklaşım, insan topluluklarının tüm farklılıklarına rağmen benzerliklerinin esas ve önemli olduğunun altını çizer ve bu nedenle değerlendirilmelerinde evrensel ölçütleri baz alma gereğini savunur. Kültürel görecelik yaklaşımı ise insan topluluklarının özgünlüklerinin temel ve önemli olduğu ve bu nedenle her topluluğun kültürel fikir ve pratikler evrenini kendi içinde ve kendi mantığını çözecek şekilde değerlendirmek gerektiği iddia edilir (bkz Nar, 2019).

Antropoloji’de bu iki yaklaşımı birbirine zıt olarak kabul edip bir kanadı tutanlar (örneğin Spiro, 1986) ya da aralarındaki gerilimi faydalı bulanlar kadar (örneğin Donnelly, 1984) iki yaklaşımı birbiri ile uyumlulaştırmaya çalışan yaklaşımlar (örneğin Dahre, 2017) da vardır.

Orijininde Kültürel Antropoloji Batı-merkezli bir disiplin olmasına rağmen, diğer disiplinlerden farklı olarak, kendi geçmişi ile hesaplaşmaya devam eder ve bu nedenle de çocuk evliliği de dâhil olmak üzere bu tip ihtilafli kültürel pratiklere belirli bir hassasiyet ile yaklaşır. Örneğin Amerikan Antropoloji Birliği’nin (AAA) İnsan Hakları ve Antropoloji ilişkisi üzerine yayınladığı deklarasyonda bu hassasiyet belirgindir: “AAA’nın yaklaşımının Batı geleneğindeki soyut, yasal üniformluk prensibini değil bireysel ya da kolektif düzeyde insanlar arasındaki somut farklılıklara saygı duyan antropolojik prensibe dayandığı” ilkesidir (Amerikan Antropoloji Derneği, 1999). Ancak disiplinin bu hassasiyeti, ve ilave olarak kültürel karşılaştırmacı pratiği, etnikmerkezcilik karşıtlığı, Batı-dışı kültürel inanç, fikir ve deneyimleri anlamaya değer vermesi ve azmetmesi, özellikle ihtilafli konularda, kendisi için bir keskin kılıç haline gelebilir. Örneğin, Kültürel Antropoloji disiplini kültürel tikelciler tarafından evrenselcilik-karşıtı noktasına konumlandırılabilir. Örneğin yukarıdaki ikinci anekdotta bahsettiğim kendisi de Antropolog olan görüşmecimin gözünde Kültürel Antropoloji ne olursa olsun kültürel pratikleri olumlar, destekler, korur ve savunur. Ancak, fikrimce, bu, Kültürel Antropoloji’nin yanlış temsilidir ve çocuk evliliklerini meşrulaştırmada stratejik olarak kullanılmasıdır.

Her şeyden önce, günümüzün Antropologları evrenselci uçtan kültürelci uca kayma konusunda şüphelidirler. Kültürel Antropoloji disiplininin 1980’lerden bu yana ana tartışma alanlarından biri “kültür”ün ne olduğu konusudur. Günümüzde Kültürel Antropoloji’ye Giriş dersi almış herhangi birinin bileceği üzere kültürler homojen ve izole üniteler değildirler, kültürel fikir ve pratikler dinamiktir ve bu fikir ve pratikler toplumsal ve fiziki çevre koşullarına göre değişip dönüşürler. Üstelik aynı kültürel grubun alt kültürleri arasında sembol, fikir ve pratikler itibariyle farklılaşmalar da söz konusudur. Bu nedenle özellikle antropologlar tarafından kültürün statik, homojen ve temel açıklayıcı olarak sunulması pek de masum bir hamle değildir.

Günümüz antropologlarının uyardığı gibi, sosyal problemlerin anlaşılmasında ve gerekli müdahale mekanizmalarının geliştirilip uygulanmasında kültürün başat açıklayıcı olarak kullanılması tehlikelidir çünkü bu problemlerin tarihsel ve yapısal boyutlarını ve güç ilişkileri içinde evrimlerini örtmeye neden olur. Örneğin, Lila Abu-Lughod ABD'nin Afganistan'ı işgalinde kullandığı "Afgan kadınları kurtarmak" anlatısına yönelik yaptığı eleştiride kültürel indirgemeci yaklaşımı ifşa eder. Abu-Lughod bu kültürel indirgemeciliği "kültürel çerçevelendirme yapma," yani insanların yaşadıkları eziyeti açıklamada karmaşıklığı anlamaya yönelik siyasi ve tarihsel açıklamalar yapmak yerine bu durumu dini-kültürel varsayımlara sığınarak açıklamaya çalışma olarak görür ve eleştirir (2002, s. 784). Yine Sally Engle Merry'nin daha genel düzlemde, kadınların, azınlıkların ve diğer yaralanabilir grupların maruz kaldığı meselelerde sorunları kültüre bağlamayı ("*culturalizing problems*"), yani bu meselelerin ekonomik ve siyasi nedenleri aramaya çalışmayıp direkt olarak kültürü sorumlu tutmayı eleştirir (2003, s. 63-64).

Kültürel antropologların çocuk evlilikleri hakkında dünyanın farklı yerlerinde yaptıkları araştırmalarda da benzeri bir şüpheciliği görmek mümkündür. Örneğin Caroline S. Archambault'un Kenya'daki Maasai kız çocuklarının evliliklerine ilişkin çalışması bu evliliklerin geleneksel ve patriarkal kültür nedeni ile yapılmadığını ve bu evliliklerin karmaşık yapısal ve sosyoekonomik meselelere bir cevap ve özellikle geçim derdine ilişkin güvencesizliklere ayak uydurma çabasının bir sonucu olduğu ifade edilir (2011). Regina Gemignani ve Quentin Wodon Burkina Faso'daki çocuk evliliklerinin inanç ile ilişkisini incelerken çocuk evliliklerinin İslami ve pagan gruplarda Katolik ve Hristiyan topluluklardan daha fazla olduğunu görürler; ancak Müslüman gruplara odaklanıp farklı bölgelerdeki Müslüman alt gruplara baktıklarında bu alt gruplar arasında da heterojenlik olduğunu gösterirler (2015). Susan Schaffnit, Mark Urassa ve David Lawson'un çalışmaları da Kuzeybatı Tanzanya'daki erken evliliklerin kız çocukların kiminle ve ne zaman evlenecekleri konusunda mevcut kültürel varsayımlar ve yapılanma içerisinde bile otonomilerinin olduğunu altını çizerek bu evliliklerin potansiyel negatif etkilere rağmen kendi gruplarında toplumsal statü sahibi olabilmekte araçsal olarak kullanılabilmediğini ifade ederler (2019).

Özetle günümüzde Kültürel Antropoloji çocuk evlilikleri meselesine odaklanırken evrenselci görünen ancak Batı-merkezci yaklaşımlara olduğu kadar kültürel görececi yaklaşımlara da şüpheli yaklaşır. Yukarıda kısaca bahsettiğim çalışmalarda da altını çizmeye çalıştığım üzere çocuk evliliği gibi kültürel olarak görülen pratikleri incelerken kültüre başat açıklayıcı olarak yaklaşmaktansa pratiklere neden olan sosyal-ekonomik koşulları, pratiklerin evrilmesini sağlayan tarihsel koşulları, pratiklerin içinde yer alan aktörlerin bu pratiklere ilişkin algılarını, yaklaşımlarını, davranışlarını, tepkilerini ve manevra alanlarını inceleme gereğinin altını çizer. Bu metin Kültürel Antropoloji'den gelen bu kavrayışı ön plana çıkararak bir sonraki bölümde şu sorulara cevap arar: Türkiye'de çocuk evliliklerinin “kültürel” olarak kodlanması nasıl olur? Çocuk evlilikleri ne maksatla ve hangi kültürlerle ilişkilendirilir ve bu ilişkilendirmenin o kültürlerin üyelerine etkileri nelerdir? Çocuk evliliğini “kültürel” bir pratik olarak görmenin ve göstermenin sonuçları nelerdir?

5. TÜRKİYE'DE ÇOCUK EVLİLİĞİNİ KÜLTÜRLE AÇIKLAMAK

5.1. Ataerkil Kültür mü Etnik Kültür mü?

Türkiye'de çocuk evliliklerini “kültür” ile açıklayanlar, kültür kavramı ile ya toplumsal cinsiyet bakış açısından ataerkil kültürü ya da egemen kültürel gruba alternatif gruplarının kültürlerini kastederler. Birinci bakış açısına örnek olarak görülebilecek olan İlknur Yüksel-Kaptanoğlu ve Banu Ergöçmen, çocuk evliliklerinin çocuk yaşta bireylerle cinsel ilişki kurmak olduğunu açıkça ifade ederler ve kanunen çocuk evliliklerinin çocuk istismarı olarak tanınmasına rağmen toplumsal olarak meşru kabul edilmesi nedeniyle cezasız kaldığını ve görmezlikten gelindiğini iddia ederler (2012, s. 135). Yazarlar bu doğrultuda çocuk evliliği probleminin “sadece yasal düzenlemelerle” çözülemediğini vurgulayarak “toplumun çocuk gelinleri meşru gören zihniyetini değiştirecek çalışmaların gereği”ni belirtirler (2012, s. 129). Dolayısıyla ile esas soru “çocuk gelinleri meşru gören zihniyetin” ne olduğu ve nasıl üretildiğidir.

Türkiye'de çocuk evliliklerine odaklanan akademik çalışmalar içinde kültüre odaklanan yaklaşımlardan ilki toplumsal cinsiyet bakış açısına dayanır. Örneğin, bu bakış açısına sahip olduklarını iddia ettiğim Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, çocuk evliliklerine zemin hazırlayan zihniyeti ataerkil kültüre dayandırır. Şöyle ki, yazarlar çocuk evliliklerini incelerken “bölgesel farklar, eğitim düzeyi farkı ve

benzeri gibi faktörlerdense” “ataerkil ilişkilerin güçlü bir ideal teşkil ettiği” yerlere odaklanmak gerektiğini söylerler (2012, s. 152). Aynı yazarlar bir başka çalışmalarında ataerkil toplumlarda özellikle kız çocuklarına yönelik cinselliğin algılanışı ve namus kavramı gibi değer yargılarının çocuk evliliklerine etkisini tartışır (2014). Yazarlar “çocuk gelinleri onaylayan ve meşru gören sosyal ve kültürel değer yargıları”nı gayet yerinde bir şekilde ataerkil yargı ve örgütlenmelere bağlarlar. Ancak bu yaklaşım, ataerkilliği genel olarak homojen, ataerkilliğin temel varsayımlarını, işleyişini ve örgütlenme şekillerini değişmez olarak sunarlar. Toplumsal cinsiyet bakış açısını savunan entelektüeller ataerkil ideolojiyi evrensel, tarih- dışı ve kültür-ötesi görmeye meyilli klasik yaklaşımları son dönem çalışmalarda eleştirmişlerdir. Bu eleştirel çalışmalardan ilk kuşak yazarlar ataerkil ve kapitalist ideolojilerinin iç içeliğine (Hartmann, 1976; Young, 1981), daha sonra ataerkil ve ırkçı ideolojilerin çetrefil ilişkisine dikkat çekmişlerdir (Collins, 1986; Anzaldúa, 1987; Davis, 1990). Yeni kuşak toplumsal cinsiyet yaklaşımları ise ataerkilliği tarih-dışı (*ahistorical*) ve bağlamdan bağımsız (*acontextual*) bir “kültür” olarak ele almayı problemlili görüp ya ataerkilliği anlamaya yönelik daha dinamik modeller oluşturmaya çalışmışlar (bkz. Walby, 1990), ya ataerki kavramının kendisini biyolojik özcülüğün bir tezahürü olarak eleştirmişler (bkz. Acker, 1989), ya da ataerkilliğin bir eşitsizlik formu olarak diğer eşitsizlik ideolojileri ile kesişim ilişkisinde olduğunu ve tarihsel ve bağlamsal koşulları özgül güç matrislerine odaklanarak incelemeyi savunmuşlardır (bkz. Crenshaw, 1990). Bu tartışmalar ışığında yazarların ataerkil ilişkilerden ne kastettikleri önemlidir, çünkü herhangi bir zaman diliminde ve bağlamda bir toplum ataerkil varsayımlarla besleniyor ve örgütleniyor bile olsa bu toplumlarda çocuk evliliğini sık göreceğimiz anlamına gelmez.

Toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımının bir diğer örneği de Esra Burcu, Filiz Yıldırım, Çiğdem S. Sırma ve Seçil Sanıyaman’ın çalışmalarıdır. Yazarlar, çocuk evliliğinin “geçmişten günümüze kadar uzanan ve kadın üzerinden kültürel olarak inşa edilen” ve birçok toplumda kültürel olarak üretilmekte ve sürdürülmekte” olan “bir sorun” olarak görürler (2015, s. 67). Kültürün bu tip “evliliklerin varlığındaki ve sürdürülmesindeki önemini Türkiye üzerinden örneklendirirken” (s. 63) bölgesel (Doğu, Batı, Orta

Anadolu), etnik (Türk, Kürt, Laz) ve mezhepsel (Alevi ve Sünni) kategorilerden çocuk evliliği yapmış bireylerin deneyimlerine odaklanırlar ve şu sonuca varırlar:

“Bu araştırmanın aktörleri olan kadınlar sadece Türkiye’nin güneydoğusu ve doğusundaki kültürleri temsil etmemekte ve ülkenin farklı bölgelerinden, farklı etnik kökenlerden ve farklı mezheplerden kültürleri temsil etmektedirler. Kadınların bölgesel, mezhepsel ve etnik örnekleri temsil etmesi erken evlilik probleminin Türkiye’de bölgesel, mezhepsel ve dinsel farklılığa rağmen kadınların sorunu olduğunu ve hala da kız çocukları için bir risk oluşturduğunu göstermek amacıyla. Burada bir genelleme çabası içinde olmadığımızı belirtmek isteriz. Kadın katılımcıların her biri ayrı bir sosyal dünyanın aktörleridir. Bu çalışmada önem verdiğimiz, kadınların anlatıları üzerinden erken evlilik problemini canlı tutan geleneksel uygulamaların neler olduğunu ve kadına ilişkin hangi kültürel kabullerin ve beklentilerin erken evliliğin varlığında ve sürdürülmesinde etkili olduğunu gösterebilmektir” (2012, s. 88).

Yazarlar bölgesel, mezhepsel ve etnik farklılıkların çocuk evliliklerinde bir etken olabileceği ihtimalini değerlendirirler, ancak meselenin temelinde bir kadın sorunu olduğunu iddia ederler. Bu durumda çocuk evliliklerinin yaygınlığı da “geleneksel uygulamalar ve kültürel kabuller” ile ilgilidir. Böylelikle yazarlar çocuk evliliklerini evrensel ve tarih-dışı olarak gördükleri “ataerkil” düzen ile açıklarlar ve bu düzenin kimlikleri ne olursa olsun tüm kadınları aynı şekilde hedeflediğini ima ederler.

Türkiye’de çocuk evliliklerini açıklamada kültüre referans veren ikinci yaklaşım azınlık kültürlerinden bahseder. Bu yaklaşım, çocuk evliliklerini evrensel, değişmez ve diğer tüm faktörlerden bağımsız bir ataerkil kültür anlayışına değil alt grupların özgün kültürlerine atfeder. Şöyle ki çocuk evlilikleri bir azınlık meselesinin sonucudur, çocuk evliliklerini hegemonik olmayan etnik, dini ya da mezhepsel gruplardaki kız çocukları deneyimler. Örneğin Melikşah Ertem ve Günay Saka’nın beraber ve başka akademisyenlerle yaptıkları çalışmalarda dünya genelindeki literatürde erken evliliğin Müslüman toplumlarda yaygın olarak kabul edildiğini, Türkiye’de ise Güneydoğu Anadolu’da yaygın olduğunu; ancak Diyarbakır (Ertem, Saka, Ceylan ve Acemoğlu, 2005) ve Mardin (Ertem, Şaka, Ceylan, Değer ve Çiftçi, 2008) özeline bakıldığında ana dili Türkçe olan kadınlar arasında daha az görüldüğü ifade

edilir. Yazarlara göre anadili özellikle Arapça ve Kürtçe olan topluluklarda çocuk evliliği yaygındır ve bunun nedeni “geleneksel toplumsal yapısından” kaynaklanan ve genel olarak kadın sağlığını negatif etkileyen düşük eğitim düzeyi ve geleneksel ailede yaşamak gibi belirleyicilerdir (s. 236). Yazarlar argümanlarını desteklemek üzere Türkiye İstatistik Enstitüsü’nün tarih verilmemiş bir raporundan bahsederken raporda “Türkiye’de erken evliliklerin nedeninin ailenin yoksulluğu, ebeveynleri kaybetmek, kırsalda yaşamak ve bölgesel faktörler” olarak sayıldığını ifade eder ve eklerler:

“Her ne kadar raporda erken evlilik görülen bölgede yaşayan insanların Kürt olduğundan bahsedilmese de Kürtler. Araplar da aynı geleneğe tutunurlar .... Aile yapısı ve görücü usulü evliliğe ve erken evliliğe yaklaşım açısından [bölge] Türkiye’nin diğer bölgelerinden farklıdır. Bu farklılık da etnik azınlık meselesinin varlığı ile açıklanabilir” (2008, s. 236-237).

Yazarların bu tartışması çocuk evliliği meselesinin etnikleştirilerek, yani bölgesel, etnik, alt-gruplara atfedilerek açıklanmaya çalışmasının bir örneğidir. Ancak çocuk evliliğini etnikleştirmek ampirik, etik ve siyasi olarak ne derecede doğrudur?

Özetle, yukarıda bahsettiğim ilk tip yaklaşım çocuk evliliğini ataerkil düzen ile açıklarken çocuk evliliklerinin sadece kırsalda değil kentte, belirli bölgelerde değil her yerde, bazı gruplardan kadınları değil tüm kadınları hedefleyecek şekilde görülebileceğini iddia eder. İkinci yaklaşım ise çocuk evliliği meselesinin bölgesel, etnik ve mezhepsel niteliğinin altını çizer: çocuk evliliği etnik, dini, mezhepsel ya/ya da bölgesel olarak farklılaşmış bazı kadınların karşılaştığı bir meseledir. Bu noktada soru, sonraki bölümde cevaplamaya çalışacağım gibi şudur: Türkiye’de çocuk evlilikleri kimin kültürüne atfedilir, çocuk evliliğinin belirli kültürlerle ilişkilendirilmesinin ima ettikleri ve sonuçları nelerdir?

5.2. Çocuk Evliliği Türkiye’de Kimin Kültürü?

Literatürde de görüldüğü üzere çocuk evliliğini kültüre atfeden yaklaşımların ortak noktası çocuk evliliklerini her zaman için hegemonik ve başat olduğu varsayılan kültürün dışında kurmaktır (bkz. Volpp, 2000). Hegemonik kültür işaretsizdir (*unmarked*), “görünmezdir” ve norm olarak kabul edilir ve böylelikle çocuk evlilikleri gerçekte hegemonik grupların üyeleri arasında görüle bile bu gerçeklik bir

istisna olarak düşünülüp üzeri örtülür (Volpp, 2000). Diğer bir deyişle çocuk evliliği etnik, dini, mezhepsel ötekinin kültürünün bir parçası olarak görülür ve “onlar” ile “biz” arasındaki hududu derinleştirmeye yarar. Volpp’un ifade ettiği üzere çocuk evlilikleri özellikle hegemonik görülen gruba göre geride kalmış (“*lagged behind*”), güç asimetrisinde zayıf tarafta olan ve genelde etnik olarak işaretli grupların kültürünün bir parçası olarak sunulur. Böylelikle çocuk evliliklerini bu şekilde açıklarken aslında etnik farklılaşma ahlaki farklılaşmaya da dönüştürülür ve gruplar arası tarihsel ve güncel iktidar ilişkileri maskelenir (2000,s. 111).

Türkiye’de “çocuk evliliği kültürü”nün atfedildiği gruplar hem sosyoekonomik hem etnopolitik açıdan azınlıkta sayılan gruplardır ve bu nedenle zaten asimetrik siyasal, ekonomik ve toplumsal iktidar ilişkileri içinde zayıf tarafta yer aldıkları için kendilerine atfedilen kültürel yafta başarılı bir şekilde işler. Metnin bu bölümü “çocuk evliliği kültürü” hangi gruplara başarılı bir şekilde atfedilir ve bu atfetmenin sonuçları ne olabilir konusuna odaklanacaktır. Bu bölümün ana argümanı şudur: çocuk evliliği bazı grupların kültürlerine atfedilirken ampirik açıdan doğruluk (*accuracy*) ve güvenilirlik (*reliability*) problemleri kadar etik olarak grupları yanlış temsil (*misrepresentation*) problemleri açısından değerlendirilmeye alınmalıdır.

5.2.1. “Bir Doğu ve Güneydoğu Anadolu Kültürü” Ürünü: Çocuk Evliliklerine Etnisite Atfetmek

Türkiye’de çocuk evliliklerini bazı gruplarının kültürlerinin bir parçası olarak gören çalışmalar arasında bir kısmı çocuk evliliğini coğrafi bölgelere atfederler. Bu çalışmalar çocuk evliliklerinin bazı bölgelerde daha yaygın olduğunun ispatı için çocuk evliliklerinin coğrafi bölgeler arasında dağılımına ilişkin mevcut, ikinci el kaynaklardan gelen istatistiksel verilere odaklanırlar ya da nadiren de olsa kendileri bu veri setlerini oluşturmak adına veri toplarlar. Bu kısımda tartışacağım üzere bu yaklaşımlar siyasi, ampirik ve etik açıdan sorunludur.

İlk olarak, çocuk evliliğini coğrafi bölgelere odaklanarak açıklamaya çalışan çalışmalarda bu evlilikler genellikle “Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşayanlar”a atfedilir. Bunun en ilginç örneklerinden biri Diren Çakmak’ın konuyla ilgili çalışmasından gelen aşağıdaki alıntıdır:

Türkiye’de çocuk gelin oranının %30 ila %35 arasında seyrettiğini doğrulamak bakımından, Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Türkiye Yürütme Kurulu’na sunulmak üzere, Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği tarafından 2004 yılında hazırlanan ve Türk Ceza Kanunu Kadın Platformu tarafından desteklenen “Türkiye Gölge Raporu”ndaki verilere dikkat çekmek uygun olur. Rapora göre, Türkiye’de resmi nikahı olmayan yani hukuki olarak nikahsızların oranı %7.7 ve sadece dini nikahı olanların oranı %7.4’tür (CEDAW Türkiye Gölge Raporu, 2004). Türkiye’de medeni kanunun öngördüğü şekilde hakim kararıyla yapılmış olan erken evliliklerin oranı %15.5’tir. Şu halde, resmi orana, nikahsızlar ile sadece dini nikahı olanların oranı eklendiğinde, Türkiye’deki gerçek çocuk gelin oranına ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda, Türkiye’de çocuk gelin oranının en az %30.6 olduğu çıkarımını yapmak doğru olur.

Türkiye Gölge Raporu, yasal nikahı olmayanların %53’ünün Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşadıkları bulgusunu da ortaya koymaktadır. Doğan çocukların, çocuk annelerin yaşı tutmadığından, onların kayınvalidelerinin nüfusuna kaydedirilmiş olduğu gerçeği, raporun bulguları arasında yer almaktadır. Rapor, Doğu ve Güneydoğu’da, kız çocuklarını evlendirme yolları arasında, en çok uygulananlar arasında, başlık paralı evliliği, kan bedeli evliliğini ve berdel evliliğini saymaktadır. Bu üç evlilik yolunu kullanmak suretiyle, kız çocuklarını evlendiren ailelerin büyük çoğunluğunun, mutlak yoksulluk sınırı altında yaşayan aileler oldukları gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, çocuk gelinlere rastlanma sıklığı ile ailelerin refah düzeyi arasındaki ilişki kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Çakmak 2009, s. 6-7).

Bu iki paragraf incelendiğinde Çakmak’ın çocuk evlilikleri ile ilgili çıkarımları şöyledir: ‘resmi nikah dışı tüm evlilik birliktelikleri çocuk evliliğidir,’ ‘resmi nikah dışı evlilikler en çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da görülür,’ ve ‘bu bölgelerdeki çocuk evlilikleri başlık paralı evliliği, kan bedeli evliliği ve berdel evliliği formlarını alır.’ Çakmak’ın bu varsayımlar silsilesi ve çocuk evliliklerini Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşayan topluluklara atfetmesi CEDAW’ın 2004 Raporuna dayanmaktadır. Çakmak her ne kadar çocuk evliliklerini iktisadi nedenlere (örneğin “ailelerin refah seviyesine”)

bağlıymuş ve materyalist bir açıklama sunuyormuş gibi görünse de aslında arka planında kültürelci bir açıklama getirmekte ve gruplara ilişkin olumsuz kültürel kalıp yargıları yeniden üretmektedir:

“Din ve gelenek kodlarıyla meşrulaştırılan ve şeyhlik ve ağalık düzeni ile beslenen olumsuz kültürel değerler tasfiye edilmelidir. Olumsuz kültürel değerlerin tasfiyesi, toplumda, dinsel ve geleneksel ahlak yerine, laik ahlakın yerleştirilmesi ile mümkündür. Toplumda laik ahlakın hakim kılınması için, siyasi alanda laiklik karşıtı eylemlerde bulunan veya bunların odağı haline gelen partilerdeki siyasi aktörlerin siyaset yapmaktan uzun süre ile men edilmesi gerekmektedir. Bu sayede, Türk siyasal yaşamında, siyasal aktörler, dinsel ve geleneksel cemaatler yerine, bireylerle iletişim üzerinden siyaset yapma alışkanlığı kazanacaklar ve *kız çocuklarının evlilikleri üzerinde de otorite sahibi olan şeyh ve ağa, öncelikle siyasi sistemde, daha sonra da toplumsal sistemde etkili ve etkin olmaktan çıkacaktır*” (Çakmak 2009,s. 8).

Burada Çakmak’ın çocuk evlilikleri sorununu çözmeye yönelik getirdiği öneriler literatürde çokça incelenmiş Oryantalist Batı’nın Doğu’yu belirli bir şekilde tahayyül ederek onun “kültürel” sorunlarına öneriler getirmesi ile aynı mekanizmalara işaret eder. Çakmak çocuk evliliklerini incelerken coğrafi bölgelere odaklanan bir analiz yaptığını iddia etse bile aslında kastettiği bu coğrafi bölgelerde yaşayan etnik gruplar ve özel olarak da bu grupların çocuk evliliklerine zemin hazırlayan kültürleridir. Böylelikle gruplara ilişkin olumsuz genellemeler akademik alanda da yeniden üretilir. Çocuk evliliklerini kültür dışı (örneğin yukarıdaki metindeki gibi, ekonomik) nedenlere bağlama iddiasındayken bile yaptıkları “bölge” referansları ile aslında etnikleştirilerek açıklayan bu çalışmalar siyasi olarak problemlidir. Çocuk evliliklerinin etnikleştirilmesi, yani egemen olmayan ve etnik olarak işaretlenmiş bir gruba ve bu grubun kültürüne mal edilmesi gruplar arası iktidar ilişkilerinin egemenin dilinden ve bakış açısından yeniden kurulmasıdır.

İkinci olarak, ampirik açıdan bakıldığında çocuk evliliklerinin coğrafi bölgelere dağılımını istatistiksel veriye dayalı olarak incelemeye çalışan çalışmalarda veriye yönelik bir şüpheciliğe rastlamak çok da mümkün değildir. Örneğin, yukarıda etik açıdan problemlili varsayımlar silsilesine dayandığını iddia ettiğim Çakmak’ın çalışmasında kullanılan ve metnin ana argümanlarının dayandığı CEDAW’ın Gölge

Raporu'ndaki veriler sorgulanabilir. İlk olarak, çocuk evliliği gibi yasa dışı pratiklere ilişkin elde edilecek veri ne kadar iyi toplanırsa toplansın her zaman için kayda geçen vakaları içerecektir ve doğru (*accurate*) olmayabilir. Zaten çocuk evlilikleri konusunda istatistiksel veri oluşturmaya yönelik çalışmalarındaki uyumsuzluklar da bu probleme işaret eder. Örneğin konu ile ilgili en çok referans verilen ve CEDAW Raporundan 2 yıl sonra Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan Aile Yapısı Araştırması'na (2006) göre çocuk evlilikleri aslında Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde en sık olarak görülür:

“Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayanlar arasında kadınlar için ideal evlilik yaşının 15-19 yaş aralığında olduğunu belirtenlerin oranı diğer bölgelere göre daha fazladır. Ortadoğu Anadolu'da bu yaş aralığının uygun olduğunu söyleyenlerin oranı %24, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise %30'dur” (TAYA, 2006, s. 37).

Üstelik veriler toplandıkları zaman ve mekana göre değişiklikler gösterebilmekte ve güvenilir (*reliable*) olmayabilmektedir. Mesela aynı araştırmanın 2014'te yayınlanan versiyonunda bölgeler arası değişiklikler vardır ve bu değişiklikler stereotiplere gidecek genellemeler konusunda temkinli olma gereğini bir kere daha gösterir: “İlk evliliğini 18 yaşın altında yapanların en yüksek oranda olduğu bölgeler ise, sırasıyla Güneydoğu Anadolu (%25), Ortadoğu Anadolu (%24) ve Orta Anadolu'dur (%23)” (TAYA, 2014, s. 123).

Son olarak çocuk evlilikleri coğrafi bölgelere dağılımlarına göre inceleniyor gibi davranılırken bu evlilikleri belirli etnik gruplara atfetmek etik açıdan da problemlidir. Çocuk evliliklerini etnikleştirmek söz konusu etnik grupları yanlış temsil etmeye neden olur ve bu gruplar içindeki olası bir heterojenliği, örneğin bu gruplarda çocuk evliliğini çeşitli nedenlerden uygulamayan bireylerin veya sınıfsal, mezhepsel ve benzeri alt grupların varlığını göz ardı eder.

5.2.2. “Bir Roman Geleneği” Ürünü: Çocuk Evliliklerine Aşk Atfetmek

Türkiye’de çocuk evlilikleri direkt olarak azınlıklara atfedilmez ancak Romanlar bu durumun istisnasını oluşturur. En yakın tarihte böyle bir atfetmeyi AKP dönemi yasa tasarılarından birinde görürüz: cinsel istismar mağdurlarının tecavüzcüleri ile evlenmeleri durumunda açılan davaların düşmesine yönelik 2016 tarihli ve daha sonra 2019’da tekrar gündeme gelen ve kamuoyunda “evlilik affı” olarak ifade edilen yasa tekliflerinin gerekçelerinden biri Roman ailelerden gelen taleplerdir. Siyasi iktidarın iddiasına göre “evlilik affı” önerisi Roman derneklerinden gelen mağduriyetlerin giderilmesine yönelik talebi karşılamak içindir.

Çocuk evliliklerinin Roman kültürüne atfedilmesi ile bir önceki bölümde bahsettiğim Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da yaşayan halklara atfedilmesi aynı algıya dayanır: çocuk evliliği başat kültürün bir parçası değildir, aramızda olsa bile bizden olmayana aittir. Ancak çocuk evlilikleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu haklarının “kültürünün” bir parçası olarak görüldüğünde geri kalmışlıkla, aşiret tipi örgütlenmelerle ilişkilendirilir ve zorla gelişen ilişkiler gibi sunulur. Oysa ki çocuk evlilikleri Roman halkının “kültürünün” bir parçası olarak görüldüğünde herhangi bir toplumsal kurumla ya da örgütlenme biçimi ile ilgisi olmayan, bireysel, ve zamansız aşık olmayla açıklanan ilişkiler gibi sunulur. Aşağıdaki alıntı söz konusu karşılaştırmayı örnekler:

“Edirne Roman Eğitim Gönüllüleri Derneği Başkanı Turan Şallı, erken yaşta evlendirilen çocuk sorununun Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde olduğu gibi Romanlar arasında da görüldüğünü söyledi... Bu evlilikler, Doğu ve Güneydoğu’daki erken evliliklerden biraz farklı. Doğuda aile baskısıyla evlilikler varken Romanlar arasındaki evlilikler birbirini seven iki gencin evlenmesi şeklindedir” (Romanlar da erken evleniyor ama severek, 2014).

Bu yaklaşım Roman gruplar arasında bu tip evliliklerin yaygınlığı bilgisini sorgulamadığı için ampirik olarak doğruluğu şaibelidir. Etik olarak da Romanlar arasında mevcut çocuk evliliklerine neden olan faktörleri “aşk” ile açıklayarak bireyselleştiren ve yapısal sosyal-ekonomik problemlerin üstünü örter. Oysa ki, bu yaklaşımı eleştiren çok sayıda Roman derneği temsilcisinin beyanatına ulaşılabilir.

Örneğin Avrupa Roman Hakları Merkezi, Türkiye İnsan Hakları Gözlemcisi Hacer Foggo'nin de ifade ettiği gibi Romanlar arasındaki çocuk evliliğini kültürel olarak görmek hatadır:

“Küçük yaşta evlendirme bir Roman kültürü değil, dışarıdan böyle algılanıyor. Bunun asıl nedeni ekonomik ve sosyal nedenler. Aslında Romanlar çok derin yoksulluk yaşayan toplum. Hiçbir sosyal güvenceleri olmayan, hurdacılık, çiçekçilik gibi kayıt dışı işlerde çalışan insanlar. Gününü kurtarmaya çalışan, çocukların önüne yemek koymayı hedefleyen bir kesim. Onlara göre bir boğaz eksiliyor. Öte yandan hem ekonomik sebeplerden hem de ön yargı ve ayrımcılık gibi nedenlerden dolayı da sosyal faaliyet içinde de olamıyorlar” (Özbek, 2019).

Meselenin bir çocuk istismarı meselesi değil de bir aşk meselesi olarak sunulması ve bunun kültüre atfedilmesi hem çocuk evliliğini olumlu hem de çocuk evliliklerini meşrulaştıran düzenlemelere zemin açıcudur. Oysa Roman grupları arasındaki görülebilen çocuk evliliklerinin sadece olması gereken zamandan daha erken gelişen aşk evlilikleri olarak sunulması ilk bakışta masumane görünebilmekle beraber aslında çocuklara rıza atamaktır ve hukuken problemlidir. Çocuğun âşık olabileceği ve bir evlilik ilişkisine rıza gösterebileceği algısının bir tür yanlış bilinç olduğu konusunda literatür de bizi uyarır (bkz Burcu, Yıldırım, Sırma ve Sanıyaman, 2015).

“Gerçeklikte Roman Dernekleri temsilcileri de bu tip genellemelerin tüm grubu lekeleyici ve etiketleyici olduğunu ifade ederler. Aşağıda kullandığım Edirne ve Çanakkale Roman derneklerinin temsilcilerinin gazetelere yaptıkları açıklamalardan alıntılar bize Romanların çocuk evliliklerinin Romanlarla özdeşleştirilmesi, Romanları yanlış temsil edilmesi ve yaftalamasından duydukları kaygıları örnekler: Edirne Roman Dernekleri Federasyonu Başkanı Erdem Güğümgüler, Balkan Romanları Birliği Başkanı Bahattin Ulusoy ile Edirne Roman Derneği Başkanı Erdinç Çekiç, 186 çocuğun hamile kaldığı... Olayın Romanlar üzerinden 'karalama kampanyası'na dönüştüğünü savundu. Araştırmanın çarpıtıldığını ileri süren Balkan Romanları Derneği Başkanı Ulusoy, şunları söyledi: "İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Eğitim Araştırma Hastanesi ile Edirne'deki bu olayı bir araya taşımaya çalışan bir basın ve aslında basının özellikle Romanlar üzerinden gitmesi bizi ters köşeye yatırmak isteyen arkadaşlarımız

var... İstanbul'daki olayla Edirne'yi bir araya getirmek çok yanlış. ...Yani Roman 18 yaş altı çocukların tecavüze, istismara maruz göstermiş bir açıklamadan bahsediyor. Hayır böyle bir şey yok arkadaşlar. 186 çocuğun yüzde 80'e yakını mahkeme kararıyla, ailelerin onayıyla evlenmiş, mahkeme kararıyla onaylanmış karar bunlar. Bunlar cinsel istismara uğramış, tecavüz edilmiş aileler değil...[E]vet Romanlarda erken evlenme gibi sorun var. Ama biz 10 yıldır Edirne'deki derneklerimizle birlikte erken evlilikle ilgili bir sürü çalışmalar yapıyoruz” (Edirne Valiliğinden Gebe Çocuk Açıklaması, 2018).

“Çanakkaleli Roman Vatandaşlar düzenledikleri basın açıklamasında mağduriyetleri üzerinden siyaset yapılmasından ve Roman Vatandaşlar arasında çocuk yaşta evlilik yaygınmış gibi bir algı yaratılmasından dolayı tepki gösterdiler. Ortak yayınlanan basın açıklamasında şu ifadeler yer aldı; “Erken yaşta yapılan evlilikler Türkiye'nin bir sorunudur. Sadece erken yaşta yapılan evliliklerin Romanların bir sorunu olarak da algılanmasını istemeyiz. Bizler anne ve baba olarak çocuklarımızı engellemeye çalışıyoruz. Bu konu hakkında yapılan çalışmalara, eğitime katılarak destek oluyoruz. Bu yasa ile Türkiye'nin bir gerçeği olan erken yaş evliliklerinin maalesef sadece Roman vatandaşlarının gibi davranılması ve bu yasanın Roman vatandaşları üzerinden bir siyasete dönüşmesi bizleri yaralamış ve çok üzmüştür. Bizler erken evliliğe karşıyız...Bu düşüncemizin yanında yaşadığımız bir gerçek de var ki o gerçek kendi rızaları ile erken evlenen ve sonrasında çocuk sahibi olan, yaşları tutmayan Türkiye de binlerce, Çanakkale de ise onlarca insanımız var. Çocuklarımız hiçbir aile baskısı ile karşılaşmadan sadece birbirlerini severek gelenek göreneklerimize, örf ve adetlerimize göre aile ortamı içerisinde evlenmişlerdir. Erken evlenen, yaş tutmayan çocuklarımızın evliliklerini sıkıntıya sokan, çocuklarının babasız büyümesinin önüne geçilmesin karşı af niteliği taşıyan bu yasayı duyunca çok sevindik” (Siyasi Partiler Üzerimizden Siyaset Yaptılar, t.y.).

Tüm Roman dernekleri temsilcileri çocuk evliliklerinin gruplarına atfedilen olumsuz bir yafta olduğundan rahatsızdırlar, ancak yukarıdaki alıntılarda gösterdiği bir gerçeklik de Roman örgütleri içindeki kararsız durumdur: bazı dernek temsilcileri Romanlar arasındaki çocuk evliliklerini bir yandan

bir rıza ile gelişen aşk ilişkileri olarak diğer yandan da çözülmesi gereken ve kendilerinin de aktif olarak mücadele ettikleri bir sorun olarak sunarlar.

5.2.3. “Bir Suriyeli Kültürü” Ürünü: Çocuk Evliliklerine Süreklilik Atfetmek

Türkiye’de çocuk evliliğini diğerinin kültürüne atfetme son dönemde yerli-yabancı ayrımı ekseninde de gerçekleştirilir: çocuk evlilikleri “bizim” değil “yabancı”nin kültürünün bir parçası olarak görülür. “Yerli” görülen Türkiyeli kültürü çocuk evliliklerinden azade gibi sunulurken bu evlilikler Suriyeli mültecilerin “Türkiye’ye gelmeden önceki” kültürünün bir parçası olarak sunulur. Böylelikle Suriyeli mültecilere olan genel yaklaşıma paralel olarak ya çocuk evlilikleri Suriyeli mültecilere atfedilen tüm diğer kültürel pratikler gibi eleştirilir ya da ilk anekdotta da örneklmeye çalıştığım şekilde meşrulaştırılmaya çalışılır. Aşağıdaki alıntı akademik bir çalışmada çocuk evlilikleri nasıl Suriyeli mültecilerinin kültürünün bir parçası olarak görüldüğünü örnekler:

“Yine küçük yaşta evlendirilen kızlar için de kültürün bir ögesi olabileceği gerçeği göz önünde bulundurulmalı, her küçük yaşta evlilik sömürü olarak algılanmamalıdır. Bu ayrımın anlaşılabilmesi için görüşmeler yapılarak tespitte bulunulmalıdır. Sömürü söz konusu olduğunda cezalandırılabilmelidir. Ancak kültürün parçası olan durumlarda, toplum düzenini bozmadıkça, saygı gösterilmesi gerekliliği hem toplum hem örgüt bazında anlaşılabilir olmalıdır. Bu bakış açısı tüm topluma yayılmalıdır. Vatandaşlar ile sığınmacıların ilişki, iletişim kurmasını sağlayacakları ortamlar oluşturulmalıdır (komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik STK etkinlikleri, teşvikleri gibi). Birbirini insani düzeyde tanıyan insanların toplumda daha olumlu bir bakışın oluşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir” (Acar, Sandıklı, Mucaz ve Torun, 2015, s. 22).

Bu yaklaşımın mültecilerin erken evliliklerini savaş öncesi Suriye kültürünün ve hatta bu kültürün ifade bulduğu hukukun bir parçası olarak kurmak isterler. Fikrimce Suriyeli mültecilerin özellikle Türkiye’ye geldikten sonra yaşadıkları çocuk evliliklerini Suriye’den buraya taşınan kültürel kabuller ile açıklamaya çalışmak naif değil kasıtlı bir çabadır. Savaş öncesi Suriye’de çocuk evliliği bilinen ve

hukukta yeri olan bir uygulamadır. Örneğin Suriye Kişisel Statü Kanunu'na göre evlenme ehliyetine sahip olmak için erginlik (buluş çağına girme) ön koşuldur, 13 yaşında bir kız veya 15 yaşında bir erkek çocuğu bu şartı sağlama koşulu ile hâkim huzurunda çocuğun yasal temsilcisinin de rızasını alarak hakim tarafından evlendirilebilir (van Eijk, 2013, s. 134; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016, s. 42). Ayrıca 17 yaşını doldurmuş ve ergin bir kız çocuğunun evlenmesi için dahi evlenme yasağı olmayan yasal temsilcinin rızası şarttır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016, s. 48). Çocuk evliliklerini Suriyeli kültürüne atfetme ampirik olarak yanlıştır.

Etik açıdan bakıldığında ise Suriyelilere çocuk evliliğinin atfedilmesinin etkisi yanlış temsilin ötesine geçer. Diğer iki azınlık grubuna atfedilenin aksine Suriyeliye çocuk evliliğini kültürel atfetmek daha ağır sonuçlara neden olur. En nihayetinde Türkiyeli Roman çocuk da Güneydoğu Anadolu'daki Kürt ya da Arap çocuk da vatandaş olmasından dolayı ve toplumsal ilişkilere belirli şekillerde eklenmiş olmalarından dolayı nispeten daha korunaklı sayılabilir. Suriyeli kız çocuğu bir yabancı olarak, yasal statüsü nispeten belirsiz ve yasal, toplumsal, ekonomik güvencesi tahditli bir grubun üyesi olarak çocuk evliliklerini kültüre atfetmenin bedelini daha ağır ödeyebilir.

Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) raporlarında Suriyeli kız çocuklarının erken evlendirilmesinin “kültür dışı” nedenleri arasında en çok iki neden tekrarlanır: birincisi ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle hanedeki kişi sayısını azaltmak ya da kız çocuklarını refaha ulaştırmak, ikincisi ise kız çocuklarını karşılaşmaları muhtemel bir cinsel şiddet tehditlinden korumak. Suriye'den geldikten sonra, Türkiye'de yapılan evliliklerle ilgili çalışmalarda kız çocuklarında evlilik yaşınının 12'ye kadar düştüğü ifade edilir. Mevcut çocuk evlilikleri resmi nikâh kapsamında değildir; bu evliliklere aracılık eden ve bundan maddi kazanç elde etmesi muhtemel bireylerin kurduğu ağlar kadar aile içinde çocuğu yaşlı bir akraba ile evlendirme şeklinde olanları da görülebilir (Pitel, 2017). Durumun açığa çıkmaması için gerekli düzenekler de kurulmuştur. Bunların en başında cezai sorumluluktan kaçmak için Suriyeli çocukları hamilelik durumunda resmi mercilere bildirimde bulunması gereken kayıtlı resmi, özel ya da gönüllü kliniklere götürmemektir (UNFPA, 2018). Bu durumda merdiven altı kliniklerde mültecilerin kadın sağlığına yönelik müdahalelerde bulunulur. 2017 tarihli Gazete Duvar bu konudan şu şekilde bahsedilir:

“Çocuk yaştaki kız çocukları ile yasal olmayan evlilik gerçekleştiren Türkiyeli erkekler, istismar ettikleri çocukların gebelik, düşük, aşırı cinsellikten kaynaklı kanama durumlarında çocuğu tam teşekküllü bir hastaneye götürmeyerek kendilerini cezai sistemden koruyorlar. Doğu ve Güneydoğu ile Orta Anadolu’da köy ve kasabalarda “kız çocukları” yörenin ağzı sıkı, bilen, tanınan ebelerin evlere çağırılması ile kimi yerlerde de Suriyeli ebeler aracılığı ile üreme sağlıklarına ilişkin sorunlar can güvenlikleri hiçe sayılarak ilkel yöntemlerle çözülmeye sonlandırılmaya çalışılıyor”(Gönültaş, 2017).

Öte yandan durumun açık olduğu ve gerekli yasal sürecin başlatıldığı durumlarda bile mahkemeler takipsizlik cezası verebilmektedir. Zeynep Kıvılcım’ın tartıştığı üzere Suriyeli mültecilere yönelik yasal statü belirsizliğinden kaynaklı hukuki şiddet, Suriyeli mülteci kadın ve çocukların karşılaştığı cinsel şiddet durumunda hükümetin eylemsizliği (“*inaction*”) ile katmerlenir (2016). Böylelikle söz konusu kadın ve çocukların evlilik içinde karşılaşacakları cinsel ve ekonomik sömürü ve şiddet olasılığı artar (Kıvılcım, 2016) ve hali hazırda yaralanabilir bir grup olan mülteci kız çocukları çok daha fazla yaralanabilir hale gelebilir.

Özetle bu örnekten anladığımız bazı ötekiler için çocuk evliliğini kültürlerine atfetmek sadece yanlış temsil etkisi yaratmaz. Özellikle toplumsal iktidar ilişkileri içerisinde yapısal olarak en zayıf, en korunaksız durumda olan bu grupların üyelerinin çocuk evlilikleri üzerinden çocukların sadece cinsel değil ekonomik olarak da istismarı sistemleşebilir ve kendi yan yollarını yaratabilir.

SONUÇ

Bu metinde tartışmaya çalıştığım üzere çocuk evliliklerine literatürde farklı fiziksel ve ruhsal etkileri, toplumsal düzene etkileri, hukuki çerçevesi gibi şekillerde yaklaşıırken en zayıf bırakıldığını düşündüğüm alan çocuk evliliklerinin kültürel pratikler olarak varsayılmasıdır. Oysa Türkiye’de çocuk evliliklerini bir istismar formu olarak görmedeki tereddütün en büyük nedeninin çocuk evliliklerini kültürel bir pratik olarak kodlamaktır. O zaman sorular şunlardır: Çocuk evliliklerini açıklamada kültür argümanı hâlihazırda nasıl işletilir? Bu kültür argümanı neleri mümkün kılar, neleri engeller? Alternatif ancak kültürel faktörleri de önemseyen ancak çocuk evliliklerine eleştirel yaklaşabilen bir bakış açısı nasıl geliştirilir?

Türkiye’de çocuk evlilikleri tartışılırken kültür argümanı kullanıldığında iki ana noktaldan biri kendini “evrenselci” olarak sunan ancak özünde Batı-merkezci bakış açısı, diğeri ise kendini “kültürel görececi” ancak aslında İslamcı bakış açısıdır. Girişte bahsettiğim iki anekdotta da ifade etmek istediğim gibi, ikinci bakış açısı kendini birinciye alternatif olarak sunar; ancak çocuk evliliklerini kültüre dayanarak açıklamak, ilkinde yermek ikincisinde olumlamak maksadı ile de olsa, ortakır. Kültürel Antropoloji perspektifinde bu Batı-merkezci ya da kültürel görececi ikiliğini incelediğimizde Antropologlar genel şüpheciliklerini bu meseleye de sirayet ettirir. Güncel Antropoloji çocuk evliliği gibi “kültürel” olarak sunulan pratikleri incelerken kültüre başat açıklayıcı olarak yaklaşmaktansa pratiklere neden olan sosyal-ekonomik koşulları, pratiklere yol açan ve evrilmelerini sağlayan tarihsel koşulları, pratiklerin içinde yer alan aktörlerin bu pratiklere ilişkin algılarını, yaklaşımlarını, davranışlarını, tepkilerini ve manevra alanlarını inceleme gereğinin altını çizer.

O zaman soru şudur: Türkiye’de çocuk evlilikleri ne maksatla ve hangi kültürlere atfedilir ve bunun o kültürlerin üyelerine etkileri nedir? Bu soruyu cevaplayabilmek için bu makale Türkiye’deki çocuk evliliği tartışmalarında kültür kavramının kim tarafından ne şekillerde kullanıldığını ve bunun etkisini sorgulamaya çalıştı. Türkiye genelindeki akademik tartışmada çocuk evliliklerini bir grup ataerkil kültür ile açıklarken diğeri grup bu pratiğin bölgesel, etnik ve mezhepsel niteliği olduğunu iddia eder. Çocuk

evliliği gibi bir pratiği bütüne ya da gruba atfetmenin epistemolojik ve etik etkileri tartışmaya açıktır ve tartışılmalıdır.

Türkiye’de “çocuk evliliği kültürü”nün atfedildiği gruplar kimlerdir diye bakıldığında hem sosyoekonomik hem etnopolitik açıdan azınlıkta sayılan gruplar olduğu görülür. Bu gruplar zaten asimetrik siyasal, ekonomik ve toplumsal iktidar ilişkileri içinde zayıf tarafta yer aldıkları için kendilerine atfedilen kültürel yafta işler. Ancak mesele şu sorulara cevap bulmaktır: çocuk evliliğinin kültürel olduğu yaftası her azınlık grubu için aynı şekilde mi işler? Bu durumdaki farklı azınlık grupları bu tip yaftalara nasıl yaklaşır ve nasıl cevap verir?

Metin bu sorulara cevap aramak için 3 gruba odaklanır: Doğu ve Güneydoğu Anadolu halkları, Romanlar ve Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler. Her üç grupta yaftanın işleyişi ve grubun tepkisi farklılaşmakla beraber her üç grup için iddia edilenlerin ampirik açıdan doğruluğu, etik olarak grupları yanlış temsili (misrepresentation) ve siyasal olarak da gruplar arası asimetrik ilişkileri yeniden üretmesi itibarıyla yeniden değerlendirilmeye alınmalıdır.

SUMMARY

This article underlines a general hesitation for recognizing child marriages as a form of child abuse despite the emerging increased awareness and sensitivity towards such cases. It posits that such hesitation relies on the false presumption that child marriage is a cultural practice while child abuse is an individual, isolated case. It argues that such use of “culture” notion is not merely false in its homogenizing and totalizing assumptions but also prevents any attempt to analyse what entails this culture that leads to child marriages, who are attributed with such culture by whom and what does such assumptions enable and hinder in the lives of members of such cultures.

To elaborate on this issue, the article first examines the conceptual basis of child marriages in Turkey and underlines three sets of literature that respectively examines the practical-health related impacts of child marriages, the legal-conceptual aspects of child marriages and cultural dynamics leading to such marriages. The article considers the first approach as problematic due to its individualization of the problem, the second approach as problematic in ignoring the social setting upon which the legal frameworks develop and the last approach as problematic in seeing “culture” as an allegedly homogeneous and static unit that can be the central explanation for such marriages instead of being a starting point of analysis.

Next, the article examines how such “culture argument” is used by focusing on two anecdotes that creates a false dichotomy between the universalist/Western-centric view and cultural relativists/Islamist view. The article argues that the so-called universalist view ignores the multiple childhood experiences while the so-called Islamist view is just one possible interpretation of the available interpretations within Islamic communities about the marriage age and consent notions. At this point, the article brings insights from Cultural Anthropology discipline regarding the notions of culture and then cultural relativism vs universalism debate. It argues that unlike the presumptions, Cultural Anthropology has not finalized the debate and more importantly, contemporary Anthropologists examine how this dichotomy may actually hinder existing global and local historical and contemporary power asymmetries that pave the way to such ‘cultural’ practices as child marriages.

Then, the article examines what kind of culture notion is used as an explanatory for child marriages in Turkey and finds out that patriarchal culture or ethnic culture are the two forms. Those who explain child marriages with patriarchal culture present the matter as an issue of discrimination against women while they build on an ahistorical and overgeneralizing notion of patriarchy. Those who explaining child marriages as traits of ethnic cultures see such practices inherent among some groups' belief systems while they homogenize such groups. The article suggests that those groups affiliated with child marriages due to their "culture" are the ones who are at the wrong side of the political, social and economic power asymmetries in the broader society. Finally it examines which groups are attributed with child marriages and focuses on three groups: the residents of Eastern and Southeastern Anatolia, Roma and Syrian refugees in Turkey. It argues that although different modalities of attributing culture to child marriages among these groups prevail, each case indicate the shared problems about both empirical accuracy as well as the reliability of data and the problems with ethics of representation.

TEŞEKKÜR

Bu makalenin ortaya çıkmasına yol açan süreçte bana ilham veren Bahar 2018-2019 döneminde ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü'nde verdiğim Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset dersimdeki öğrenci arkadaşlarımdan Buğu Sıla Evren'e, Can Bilgiç'e, Ceylin Yalçınkaya'ya, Dila Harper'e, Dilara Sarıyyüpoğlu'na, Emre Mert'e, Ezgi Kayış'a, Fevzi Bora Şahin'e, Hazal Kocaer'e, Irmak Bektaşoğlu'na, Irmak Pişmişoğlu'na, Kübra Aybar'a, Ramazan Kenan Şahin'e ve Sude Eroğlu'na teşekkür ederim. Makalenin son halini almasındaki katkılarından dolayı hakemlere ve editörlere de emekleri için ayrıca teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Amerikan Antropoloji Derneği. (1999). Declaration on Anthropology and Human Rights Committee for Human Rights. 1999 Statement on Human Rights. Erişim Adresi: <http://humanrights.americananthro.org/1999-statement-on-human-rights/>
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2016). Suriyeliler ile Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları Arasındaki Evlilik İlişkileri Araştırması, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: https://www.ailevecalisma.gov.tr/Raporlar/ATHGM/Suriyeliler_ile_Turkiye_Cumhuriyeti_Vatandaslari_Arasindaki_Evlilik_Iliskileri_Arastirmasi.pdf
- Abu-Lughod, L. (2002). Do Muslim Women Really Need Saving? Anthropological Reflections on Cultural Relativism and Its Others. *American Anthropologist*, 104(3), 783-790.
- Acar, C., Sandıklı, B., Mücaz, M., Ülger, Z., ve Torun, P. (2015). İstanbul'da Yaşayan Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler. Bezmialem Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul. Erişim Adresi: <http://halksagligi.bezmialem.edu.tr/dosyalar/siginmaci-raporu.pdf>
- Acker, J. (1989). The Problem with Patriarchy. *Sociology*, 23(2), 235-240.
- Aksoy, S. (2014). Gelinlik Değil Kefen Giydirilmiş Çocuklar. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 289-294.
- Anzaldúa, G. (1987). *Borderlands: La Frontera* (Vol. 3). San Francisco: Aunt Lute.Archambault, C. S. (2011). Ethnographic Empathy and the Social Context of Rights: “Rescuing” Maasai Girls from Early Marriage. *American Anthropologist*, 113(4), 632-643.
- Arslan, Y (2018). Çocuk Gelin Evliliklerinde Suçu Gizleme Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 4-17.
- Aydemir, E. (2011). Evlilik mi Evcilik mi? Erken ve Zorla Evlilikler: Çocuk Gelinler. *International Strategic Research Organization* (USAK).
- Brides, G. N. (2015). *Child Marriage around the World*. London: Girls Not Brides. Erişim Adresi: <https://www.girlsnotbrides.org/where-does-it-happen/>
- Bülent, K. (2015). Değişen Aile Dinamikleri Açısından Erken Yaşta Evlilikler Sorunu ve Toplumsal Önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 59-72.

- Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma, Ç. S., ve Saniyaman, S. (2015). Çiçeklerin Kaderi: Türkiye’de Kadınların Erken Evliliği Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Bilig*, (73), 63-98.
- Caputo, V. (2017). Children’s Participation and Protection in A Globalised World: Reimagining ‘Too Young to Wed’ through A Cultural Politics of Childhood. *The International Journal of Human Rights*, 21(1), 76-88.
- Çakmak, D. (2009). Türkiye’de Çocuk Gelinler. *Birinci Hukukun Gençleri Sempozyumu Hukuk Devletinde Kişisel Güvenlik*, bildiri tam metinler e-kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 20-1.
- CEDAW (1979) Assembly, U. G. (1979). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW). *Resolution*, 34, 180.
- Collins, P. H. (1986). Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought. *Social Problems*, 33(6), s14-s32.
- Çolak, M. (2011). İslâm Hukukunda Ceza Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (35), 103-124.
- Crenshaw, K. (1990). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. *Stanford Law Review.*, 43, 1241.
- Dahre Johansson U. (2017). Searching for A Middle Ground: Anthropologists and the Debate on the Universalism and the Cultural Relativism of Human Rights. *The International Journal of Human Rights*, 21(5), 611-628.
- Davis, A. Y. (1990). *Women, Culture & Politics*. Vintage.
- De Silva-de-Alwis, R. (2008). *Child Marriage and the Law*. Legislative Reform Paper Series, New York: UNICEF.
- Donnelly, J. (1984). Cultural Relativism and Universal Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 6, 400.
- Edirne Valiliğinden Gebe Çocuk Açıklaması: Büyük Bölümü Erken Yaşta Evlilik (2018, 9 Mart) Milliyet. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/edirne-valiliginden-gebe-cocuk-aciklamasi-b-40767016>.
- Elmacı, N., ve Melikşah, E. (2010). Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Kızların Erken Yaş Evliliklerinin Sosyal ve Kültürel Temelleri. *Prof. Dr. Orhan Türkdöğün’a Armağan: Sosyoloji Yazıları*, 2 (223-233).

- Ertem, M., Saka, G., Ceylan, A., Değer, V., ve Çiftçi, S. (2008). The Factors Associated with Adolescent Marriages and Outcomes of Adolescent Pregnancies in Mardin Turkey. *Journal of Comparative Family Studies*, 229-239.
- Ertem, M., Saka, G., Ceylan, A., ve Acemoğlu, H. (2005). Diyarbakır'da Erken Yaş Evlilikleri. TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Eğitim – Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2, 115-120.
- Eyüboğlu, D., ve Eyüboğlu, M. (2018). Psychiatric Disorders and Sociodemographic Characteristics in Children Intended to Get Married at a Young Age. *Klinik Psikiyatri Dergisi-Turkish Journal of Clinical Psychiatry*, 21(2), 122-129.
- Gaffney-Rhys, R. (2011). International Law as An Instrument to Combat Child Marriage. *The International Journal of Human Rights*, 15(3), 359-373.
- Gemignani, R., ve Wodon, Q. (2015). Child Marriage and Faith Affiliation in Sub-Saharan Africa: Stylized Facts and Heterogeneity. *The Review of Faith & International Affairs*, 13(3), 41-47.
- Girls not Brides. (2018). "Child Marriage in Humanitarian Settings," Girls not Brides: Global Partnership to End Child Marriages. Erişim adresi: <https://www.girlsnotbrides.org/wp-content/uploads/2016/05/Child-marriage-in-humanitarian-settings.pdf>
- Gök, M. (2016). Child Marriages in Turkey with Different Aspects. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 2222-2231.
- Hartmann, H. (1976). Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1(3, Part 2), 137-169.
- Heaton, T. B. (1996). Socioeconomic and Familial Status of Women Associated with Age at First Marriage in Three Islamic Societies. *Journal of Comparative Family Studies*, 41-58.
- James, A., ve James, A. (2012). *Key Concepts in Childhood Studies*. Sage.
- Kara, B. (2015). Değişen Aile Dinamikleri Açısından Erken Yaşta Evlilikler Sorunu ve Toplumsal Önemi. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 20(2).
- Karavaşin, E., ve Ergün, A. (2010). Adolesan Gebeliklerde Postpartum Bakım. *Pediyatrik ve Adolesan Jinekoloji Kitabı*. Berrin A. (Ed.), 331-334. İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

- Kıvılcım, Z. (2016). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Geçici Koruma Yönetmeliği: Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(3), 919-940.
- Merry, S. E. (2003). Human Rights Law and the Demonization of Culture (and Anthropology along the Way). *PoLAR*, 26, 55.
- Mıhçıokur, S. ve Akın A. (2015). Çocuk Yaşta, Zorla Evlilikler ve Ergen Gebelikleri. *Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics*, 1, 22-31.
- Mikhail, S. L. B. (2002). Child Marriage and Child Prostitution: Two Forms of Sexual Exploitation. *Gender & Development*, 10(1), 43-49.
- Mills, C. W. (2016). *Sosyolojik Tahayyül*. Çev. Ömer Küçük, Hil Yayınları: İstanbul.
- Gönültaş, H. (2017). Mülteci Kadınlara Merdiven Altı Kürtaj! Gazete Duvar. Erişim Adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/07/10/multeci-kadinlara-merdiven-alti-kurtaj/>
- Nar, M. Ş. (2019). Kültürel Kimlik Sorunsalı: Görecelik Mi, Evrenselcilik Mi? Yoksa Uzlaşa mı?. *Antropoloji*, (37), 72-80.
- Orçan, M., ve Muhsin, Kar. (2008). Türkiye'de Erken Yaşta Yapılan Evlilikler ve Risk Algısı: Bismil Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(14), 97-112.
- Özbek, A. (2019, 15 Ocak) "Çocuk İstismarcısına Evlilik Affı" Neden ve Ne İçin Gündemde? *Bianet: Bağımsız İletişim Ağı*. Erişim Adresi: <https://bianet.org/bianet/print/204479-evlilik-affi-yasasini-antakyalioglu-ve-foggo-degerlendirdi>
- Özcebe, H., ve Biçer, B. K. (2013). Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler. *Türk Pediatri Arşivi*, 48(2), 86-93.
- Pitel, L (2017, 29 Aralık) 'The Cases Reported are Just the Tip of the Iceberg': the Syrian Refugee Girls Facing Child Marriage in *Turkey Inews*. Erişim Adresi: <https://inews.co.uk/news/world/syrian-refugee-girls-facing-child-marriage-turkey-515683>
- Romanlar da Erken Evleniyor ama Severecek. (2014). *Milliyet*. Erişim Adresi: <http://www.milliyet.com.tr/gundem/romanlar-da-erken-evleniyor-ama-severecek-1823133>
- Schaffnit, S. B., Urassa, M., ve Lawson, D. W. (2019). "Child marriage" in Context: Exploring Local Attitudes towards Early Marriage in Rural Tanzania. *Sexual and Reproductive Health Matters*, 27(1),93-105.

- Scheper-Hughes, N., ve Sargent, C. F. (Eds.). (1998). *Small Wars: The Cultural Politics of Childhood*. University of California Press.
- Schwartzman, H. (2001). *Children and Anthropology. Perspectives for the 21st Century*. Westport, Connecticut & London: Bergen & Garvey.
- Singh, S., ve Samara, R. (1996). Early Marriage among Women in Developing Countries. *International Family Planning Perspectives*, 148-175.
- Siyasi Partiler Üzerimizden Siyaset Yaptılar. (t.y.) *Çanakkale Matbuat*. Erişim Adresi: <https://www.canakkalematbuat.com/?Syf=18&Hbr=926778&/Roman-Vatanda%C5%9Flar-aras%C4%B1nda-%C3%A7ocuk-ya%C5%9Fta-evlilik-yayg%C4%B1nm%C4%B1%C5%9F-gibi-bir-alg%C4%B1-yarat%C4%B1lmas%C4%B1ndan-dolay%C4%B1-tepki-g%C3%B6sterdiler.-Ortak-yay%C4%B1nlanan-bas%C4%B1na%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1nda-%C5%9Fu-ifadeler-> .
- Soylu, N., ve Ayaz, M. (2013). Adli Değerlendirme İçin Yönlendirilen Küçük Yaşta Evlendirilmiş Kız Çocuklarının Sosyodemografik Özellikleri ve Ruhsal Değerlendirmesi. *Anatolian Journal Of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14(2), 136-144.
- Sönmez B. (2019). Erken Evlilik Lobisine Dinden Bakış. *Gazete Duvar*. Erişim Adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/02/14/erken-evlilik-lobisine-dinden-bakis/>
- Spiro, M. E. (1986). Cultural Relativism and the Future of Anthropology. *Cultural Anthropology*, 1(3), 259-286.
- T.A.Y.A. (2006). Türkiye Aile Yapısı Araştırması. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim Adresi: <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/60-aile-yapisi-arastirmasi-2006.pdf>
- T.A.Y.A. (2014). Türkiye Aile Yapısı Araştırması. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim Adresi: <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/67-turkiye-aile-yapisi-arastirmasi-2013-tespitler-oneriler.pdf>

- UNCRC. (1989). *The United Nations Convention on the Rights of Children*. Erişim Adresi: https://downloads.unicef.org/uk/wp-content/uploads/2010/05/UNCRC_united_nations_convention_on_the_rights_of_the_child.pdf?_ga=2.85401681.996415781.1566245680-1314688360.1566245680
- UNFPA. (2018). *Çocuk Yaşta Yapılan Evlilikler, Hamileliklerin Gizli Kalmasına Neden Oluyor*. (26 Temmuz). Erişim Adresi: <https://turkey.unfpa.org/tr/news/%C3%A7ocuk-ya%C5%9Fta-yap%C4%B1lan-evlilikler-hamileliklerin-gizli-kalmas%C4%B1na-neden-oluyor>
- van Coller, A. (2017). Child Marriage–Acceptance by Association. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 31(3), 363-376.
- van Eijk, E. (2013). *Family Law in Syria: A Plurality of Laws, Norms, and Legal Practices*. Leiden University Institute for Area Studies (LIAS). Erişim Adresi: <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/21765>
- Volpp, L. (2000). Blaming Culture for Bad Behavior. *Yale JL & Human.*, 12, 89.
- Walby, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*. Basil Blackwell.
- Young, I. (1981). Beyond the Unhappy Marriage: A Critique of the Dual Systems Theory. In *Women and Revolution: A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*. Ed. Heidi Hartmann.43-69.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ., ve Ergöçmen, B. A. (2012). Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 128-161.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ., ve Ergöçmen, B. A. (2014). Early Marriage: Trends in Turkey, 1978-2008. *Journal of Family Issues*, 35(12), 1707-1724.
- Yüksel, H., ve Yüksel, M. (2014). Çocuk İhmali ve İstismarı Bağlamında Türkiye’de Çocuk Gelinler Gerçeği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 1-24.